

NIEUWSBRIEF

Archeologie en Monumenten

Bergen op Zoom

IN DEZE NIEUWSBRIEF:
'Het Lammeke'
Boekennieuws
Tankgracht De Vijverberg
Atlantikwall, tankgrachten en
een treurige gebeurtenis
Van de bestuurstafel
Voor uw agenda

Jaargang 20 - Nr. 66

Winter 2015

BOUWHISTORISCH ONDERZOEK IN "HET LAMMEKE" (GROTE MARKT 17)

Marco Vermunt

In februari van 2010 werd een puincontainer gesignaleerd bij het pand Grote Markt 17, naast 'De Engel', voorheen de bioscoop Roxy. Werklui waren bezig om de kelder een meter dieper uit te graven. Omdat dit niet verantwoord en veilig gebeurde én omdat het uitdiepen van een kelder in de binnenstad zonder archeologisch onderzoek volgens de monumentenwet verboden is, werd het werk door de gemeente stilgelegd. Het bleek dat de nieuwe eigenaar op de begane grond en in de kelder een restaurant wilde maken. Nu is daar grillrestaurant Amigo gevestigd.

Grote Markt 17 is geen gemeentelijk monument, wat in feite betekent dat het pand inwendig zowat vogelvrij is. Dit komt, omdat het destijds vrijwel alleen op zijn voorgevel beoordeeld werd, terwijl het casco veel ouder is. Veel huizen in de binnenstad bevatten van binnen nog tal van oude onderdelen, zoals muren, balklagen, vloeren en kapspanten. Het zijn lang niet allemaal monumenten, terwijl de

charme en het karakter van de binnenstad juist ontleend wordt aan de historische relictten. Eigenlijk zou je die zoveel mogelijk willen behouden. Gelukkig begreep de eigenaar dit ook en na overleg werd de verbouwing zodanig uitgevoerd dat oude onderdelen zoveel mogelijk behouden bleven.

Ondertussen was een archeologisch onderzoek in de kelders van start gegaan en dat werd geleidelijk naar boven uitgebreid. Deze 'muurarcheologie' (zoals de Belgen het bouwhistorisch onderzoek noemen) leverde veel informatie over het pand op.

De kelders

Het pand heeft een rechthoekig grondplan dat naar achter toe smaller wordt. Het bezit twee achter elkaar gelegen kelders die het hele oppervlak van het huis beslaan. De kelders worden gescheiden door een tussenmuur met een doorgang. Beide keldercompartimenten hebben tongewelven met de as haaks op de straat, waarvan die van de voorste kelder aan de noordzijde sterk was ingedrukt. Om verdere verzakking te voorkomen waren er ooit kolommen in de voorkelder gemetseld.

Bij het eerste bezoek waren de keldervloeren al verwijderd en resteerde nog een vage afdruk op de wanden. De voorkelder vertoonde een mengelmoes van steenformaten. De zuidelijke wand was nog het meest regelmatig, met stenen van 5 x 12 x 21 cm. De noordwand was onderin opgebouwd met merkwaardige dikke bakstenen van 8 x 12 x 25 cm, maar ook met stenen van 7½ x 13 x 28 cm. De kelder muur onder de voorgevel leek het oudste en was gemetseld met stenen van 7 x 14 x ? cm. Deze grote formaten kwamen vooral in de tweede helft van de 13de eeuw voor. Het gewelf was van het formaat dat gebruikelijk was in de 15de eeuw.

De achterkelder had een hoger gewelf, maar waarschijnlijk ook een hoger vloerpeil, al waren de sporen ervan tijdens het onderzoek al helemaal verdwenen. Er was nog wel een

Het huis voor de verbouwing (foto Google Streetview)

De kelders van het Lammeke

natuurstenen trede van een trap tussen de beide compartimenten bewaard. De muren van de achterkelder waren opgetrokken met bakstenen van 4 x 9 x 19-21 cm. Het gewelf bevatte stenen van 4 x 8 x 20 cm. Deze formaten duiden op een bouwtijd in de 15de eeuw of 16de eeuw, later dan de voorkelder. De achterste kelder moet een latere uitbreiding zijn.

Direct achter de doorgang naar de achterkelder bevond zich onder de vloer een gemetselde overwelfde beerput. De wanden ervan waren gemetseld met stenen van 5 x 10 x ? cm, maar het gewelfje dateerde uit de 19de eeuw. Het stortgat naar de beerput bleek in de scheidingsmuur tussen de beide keldercompartimenten schuil te gaan. Deze muur was in de 17de eeuw gerepareerd met kleinere stenen. De beerput was in de 19de eeuw voor het laatst geruimd en met puin volgestort. De onderste vulling zat zo diep, dat verder onderzoek niet nodig was.

Onder de vloer in de noordoostelijke hoek van de achterkelder lag een rechthoekige overwelfde waterbak. Daarboven, in het gewelf, bevond zich een dichtgezette opening. Via deze opening kon men vanuit de keuken met een emmer water putten.

Opvallend was de overvloedige aanwezigheid van grondwater in de kelders. Een proefkuil onder de vloer toonde aan dat er dikke lagen van taaie klei waren, die het water vasthielden. Die klei is typisch voor de hoge heuvel van de Hoogstraat en omgeving en zorgt daar voor veel nattere omstandigheden dan in de lager gelegen Grote Markt.

Begane grond

Het huis heeft in 1924 een nieuwe voorgevel gekregen met een aparte opgang naar de verdieping¹. Uit die tijd dateert ook de hal met gang naar de achterkamer. Op deze gang na was de begane grond tijdens het onderzoek helemaal uitgebroken. Oorspronkelijk was er een verdeling tussen voorkamer en

achterkamer, maar van de scheidingsmuur was alleen op de eerste verdieping nog een restant bewaard.

Hoewel het pand intussen aardig gestript was, waren oude bouwsporen toch moeilijk af te lezen. De vrijstaande zuidgevel, door een gangetje van de Engel gescheiden, bestond van begane grond tot zolderverdieping overwegend uit bakstenen met een formaat van $4\frac{1}{2} \times 9 \times 18$ cm, waarin tal van herstellingen met kleinere stenen voorkwamen, vooral in de achterkamer. Daar was ook de rest van een haardpartij zichtbaar. De zijgevel hing op de verdieping behoorlijk uit het lood. Nu bevindt zich hier een overdekte gang met nooddeur. De noordelijke gevel kon alleen op de verdieping onderzocht worden. De muur was daar opgetrokken uit orangerode en rode bakstenen van $4\frac{1}{2} \times 9 \times 19$ cm, wat kan wijzen op een bouwtijd in de late 15de eeuw.

Het pand bezit ook nu nog een verdiepingsbalklaag boven de voorkamer, bestaande uit moer- en kinderbalken. De balklaag van de achterkamer was in de 19de eeuw vervangen. Alle balklagen zijn overigens bij de restauratie achter vlakke plafonds verdwenen. De twee nog aanwezige moerbalken hebben sleutelstukken met fraaie profilering en vertonen nog de sleuven en pengaten voor de verdwenen korbelen en de muurstijlen. Korbelen zijn schuine balkconstructies ter ondersteuning van de horizontale moerbalken. De profilering van de sleutelstukken wijst op een datering in de 15de eeuw. Na het uitbreken van de

oude tussenmuur waren de kinderbalken van de derde travee op een smallere moderne moerbalk bevestigd. Tegen de zuidgevel was een raveling van een haardpartij aanwezig. Een raveling is een samenstel van balken dat ten doel heeft de balken die niet door muren kunnen worden gedragen toch voldoende ondersteuning te geven.

Eerste verdieping en zolder

De verdieping en de zolder zijn nu tot woning verbouwd. Daarbij is de zolderbalklaag behouden gebleven. Deze bevatte nog twee moerbalken met dezelfde detaillering als in de verdiepingsbalklaag. Ze hadden ook ingesneden telmerken. Tegen de voorgevel bevond zich nog een even oude strijk balk.

De verdiepingsbalklaag tijdens het strippen van het pand

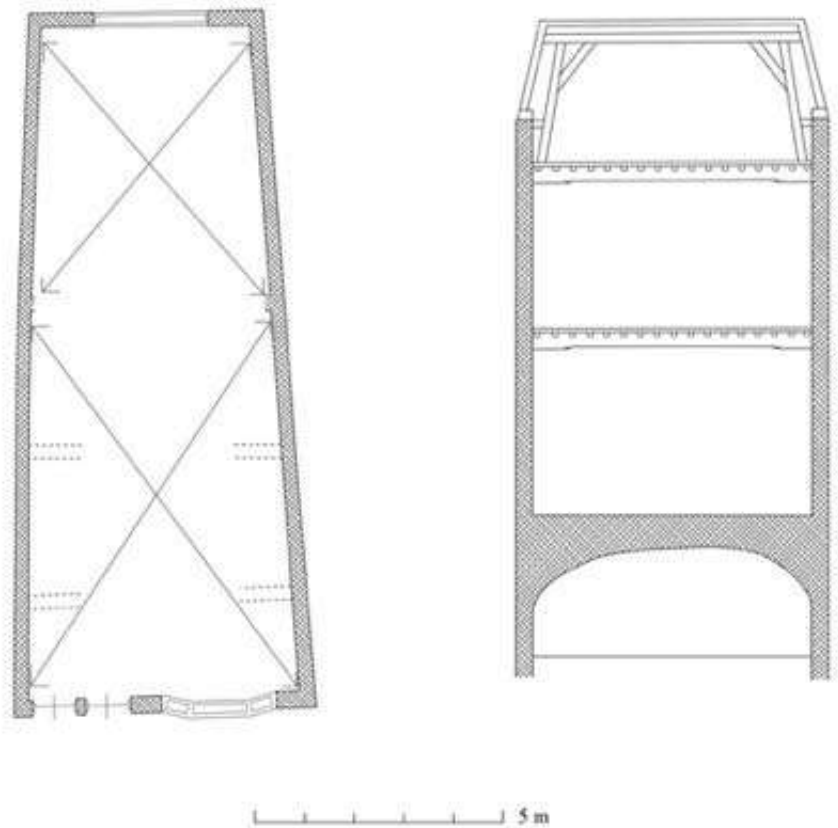
Bij de voormalige scheidingsmuur naar het achterhuis was een grote raveling van een haardpartij aanwezig.

Op de zolder waren de borstweringen nog bewaard maar de kap was in de 20ste eeuw geheel vernieuwd. De grenen spanten dragen nu een plat dak.

Het huis werd in de loop der eeuwen behoorlijk verbouwd en verspijkerd. Desondanks zijn er nog interessante oude onderdelen. De voorkelder dateert waarschijnlijk uit de 15de eeuw. De westelijke muur aan de straatzijde kan een restant van een oudere kelder uit de late 13de eeuw zijn. Het hele huizenblok van Teerkamer, voormalige Lakenhal en Grote Markt 15,16 en 17 is waarschijnlijk later (laatste kwart van de 13de eeuw) tot ontwikkeling gekomen dan de andere gevelwanden van de Markt. De Markt is er dus een stuk kleiner door geworden. Het smalle steegje naast het huis herinnert nog aan een oudere situatie, waarin de Engel deel uitmaakte van de zuidelijke gevelwand van de Markt.

De vroegste vermelding van het huis komt voor in een rekening van 1398: een huis en erf oostwaarts tegenover het Vleeshuis. In 1511 was een zekere Daniel Maes waard in het Lam.ⁱⁱ

De noordelijke gevel van het pand, grenzend aan nummer 19, dateert misschien nog uit de tweede helft van de 15de eeuw en daar lijken de beide balklagen bij te horen. Aanvankelijk hadden deze muurstijlen en korbelen. Helaas gingen eventuele oude sporen daarvan in de noordelijke gevel tijdens het onderzoek schuil achter moderne voorzetwanden en pleisterwerk. De muurstijlen en korbelen zijn waarschijnlijk in de 16de eeuw verdwenen

Opmeting van Grote Markt 17. Links de plattegrond; de kruizen geven de kelders weer. Rechts de doorsnede. Boven het sleutelstuk van de moerbalken.

toen de gehele zuidelijke gevel opnieuw werd opgetrokken. Toen werd tevens de achterkelder toegevoegd.

In 1924 was er in het Lammeke een handel in lederwaren gevestigd. In dat jaar werd de voorgevel verbouwd en werd een aparte ingang voor de bovenverdieping gemaakt. Ongetwijfeld zijn er nog veel meer geschreven bronnen over het pand te vinden, maar dat komt in een volgende nieuwsbrief aan bod.

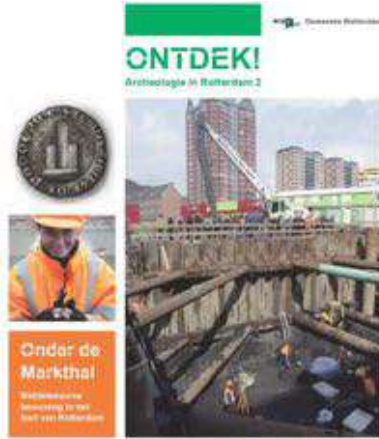
ⁱ Historisch Centrum Markiezenhof, Bouwvergunning 256-1924.

ⁱⁱ C.J.F.Slootmans, Paas- en Koudemarkten 3^e deel, p.1491.

BOEKENNIEUWS

Onder de Markthal. Middeleeuwse bewoning in het hart van Rotterdam

Arnold Carmiggelt en Patrick Ploegaert

In de vorige SIDS nieuwsbrief is al aandacht besteed aan de permanente expositie De Tijdtrap in het (rol)trappenhuis van De Markthal in Rotterdam.

Tegelijk met de opening van de Markthal is een nieuw publieksboekje

verschenen in de reeks 'Ontdek! Archeologie in Rotterdam'. Uiteraard gaat dit boek over de opgravingen in de bouwput van de Markthal. Een boerderij van 1000 jaar oud, bewoning in het vroege Rotterdam na 1350 en verstedelijking in de eeuwen daarna: dat alles en nog veel meer wordt beschreven en getoond. Ontdek hoe de huizen eruit zagen, wat de middeleeuwse Rotterdammers aten en welke voorwerpen ze gebruikten. Maar ook: het vroegste stadszegel en prachtige reconstructietekeningen van dit stukje Rotterdam honderden jaren geleden.

Te koop bij het BOOR voor € 8 (inclusief verzendkosten, mail naar boor@rotterdam.nl); bij diverse boekhandels in Rotterdam, en in de Markthal zelf (bij de merchandise-shop).

ISBN 978 90 802 11865

€ 8,00

Van Rome naar Romeins. Diversiteit van het Romeinse Rijk

Allard Pierson Museum

Hoe Romeins was het Romeinse Rijk eigenlijk? Het boek Van Rome naar Romeins gaat in op deze vraag. Het boek maakt zichtbaar hoe gevarieerd het Romeinse Rijk is geweest. Van Egypte tot aan de Rijn in Nederland zijn Romeinse invloeden terug te vinden. Nieuwe

inzichten tonen aan dat de Romeinen ook inheemse gebruiken mee terug namen.

Door voorwerpen uit het Middellandse Zeegebied, Egypte en de Lage landen te laten zien worden de diversiteit en wisselwerking tussen deze drie regio's geïllustreerd.

De diversiteit kunnen we slechts begrijpen als we die Romeinse wereld bestuderen als een geheel en in de context van de wereldgeschiedenis. Dat gebeurt aan de hand van zeven thema's die samen een veelomvattend overzicht bieden. Om het lokale aspect te belichten, richten de auteurs daarbij de aandacht op drie verschillende gebieden: het Italiaans schiereiland, Egypte en onze eigen Lage Landen.

ISBN:

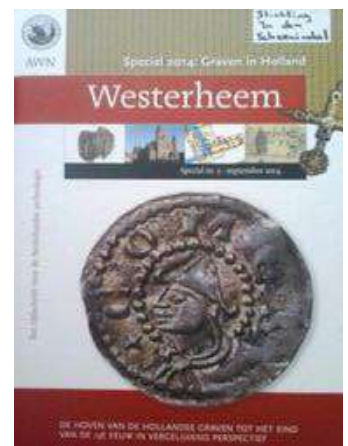
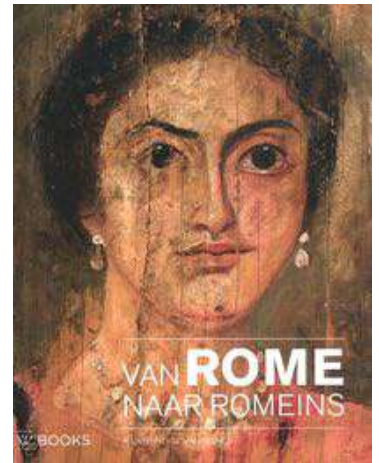
978 946 258 0169

€ 24,95

Graven in Holland AWN- Diverse auteurs

Regelmatig publiceert de AWN (Archeologische Werkgemeenschap Nederland) speciale uitgaven. Dit najaar is de Westerheem special 'Graven in Holland' uitgegeven.

Op verschillende plaatsen in Nederland zijn restanten van dergelijke lokale machtscentra teruggevonden of worden ze vermoed. Vaak is de informatie summier, waardoor het moeilijk is een beeld te krijgen van het functioneren van de grafelijke macht ter plekke en de fysieke verschijningsvormen van deze locaties. Door een vergelijking te maken tussen een groot aantal Hollandse hoven en met enkele hoven elders in de Lage Landen, hopen de auteurs meer zicht te krijgen op dit fenomeen,

dat voor de vroege geschiedenis van het graafschap Holland van grote betekenis is geweest.

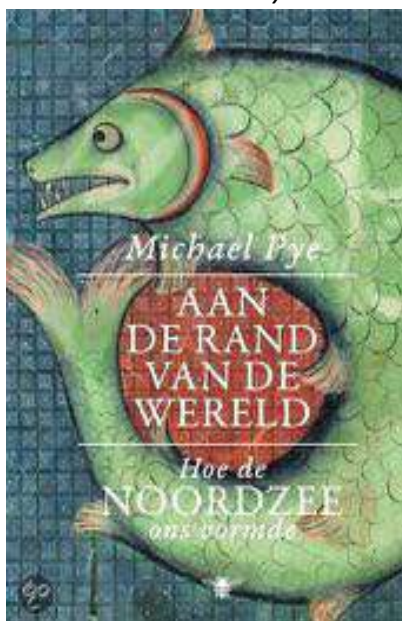
€ 20,00 te bestellen via:

www.awn-archeologie.nl

U kunt ook het SIDS- exemplaar lenen. Neem dan even contact op met Elvira Adriaansen via scherminckel@home.nl

Aan de rand van de wereld. Hoe de Noordzee ons vormde

Michael Pye

Dat de middeleeuwen geen lege donkerte tussen het Romeinse Rijk en de renaissance waren, wisten we al langer. Maar nooit slaagde iemand erin het rijke middeleeuwse leven zo dichtbij te brengen als Michael Pye.

Hij beschrijft hoe volkeren rond de Noordzee de eerste grote stappen zetten richting ons hedendaagse monetaire systeem,

een rechtvaardige justitie, de moderne wetenschap, een opener visie op liefde en seks. Door overzees contact konden deze ideeën zich verspreiden en kreeg de Noord-Europese identiteit definitief vorm.

De auteur laat ons kennismaken met Vlaamse vissers en Nederlandse ambachtslui, Vikings en artiesten en spionnen. Aan de hand van een ontzaglijk aantal bronnen beschrijft hij hun smaken, ziektes, technologie, mode enzovoort. Aan de rand van de wereld is een ronduit magnifiek boek over duizend wervelende jaren.

ISBN: 978 908 542 5731

€ 29,95

Romeinse sporen.

Het relaas van de Romeinen in de Benelux met 309 vindplaatsen om te bezoeken

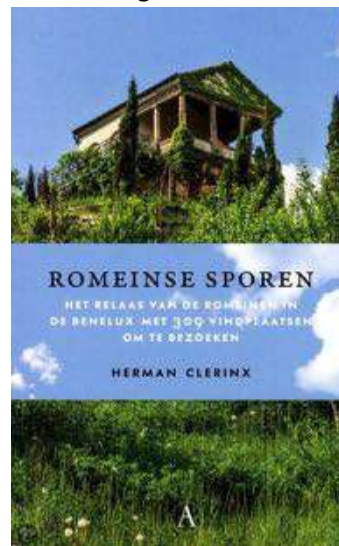
Herman Clerinx

Vloektabletten, wachttorens, mijlpalen en tumuli: het zijn overblijfselen uit de tijd dat Nederland, België en Luxemburg tot het Romeinse rijk behoorden. Een bekend beeld is dat van Romeinse soldaten en hun verblijfplaatsen, maar hoe groots was hun geschiedenis in onze streken?

Herman Clerinx geeft het antwoord. In een rijk geïllustreerde reisgids neemt hij de lezer mee naar de honderden plekken waar de Romeinse geschiedenis nog altijd te vinden is. De langdurige strijd om de macht liet zijn sporen na, en het dagelijks leven van volkeren die al eeuwen in de Lage Landen leefden, werd door de Romeinen beïnvloed. Die geschiedenis is vandaag de dag nog zichtbaar in vele archeologische vondsten.

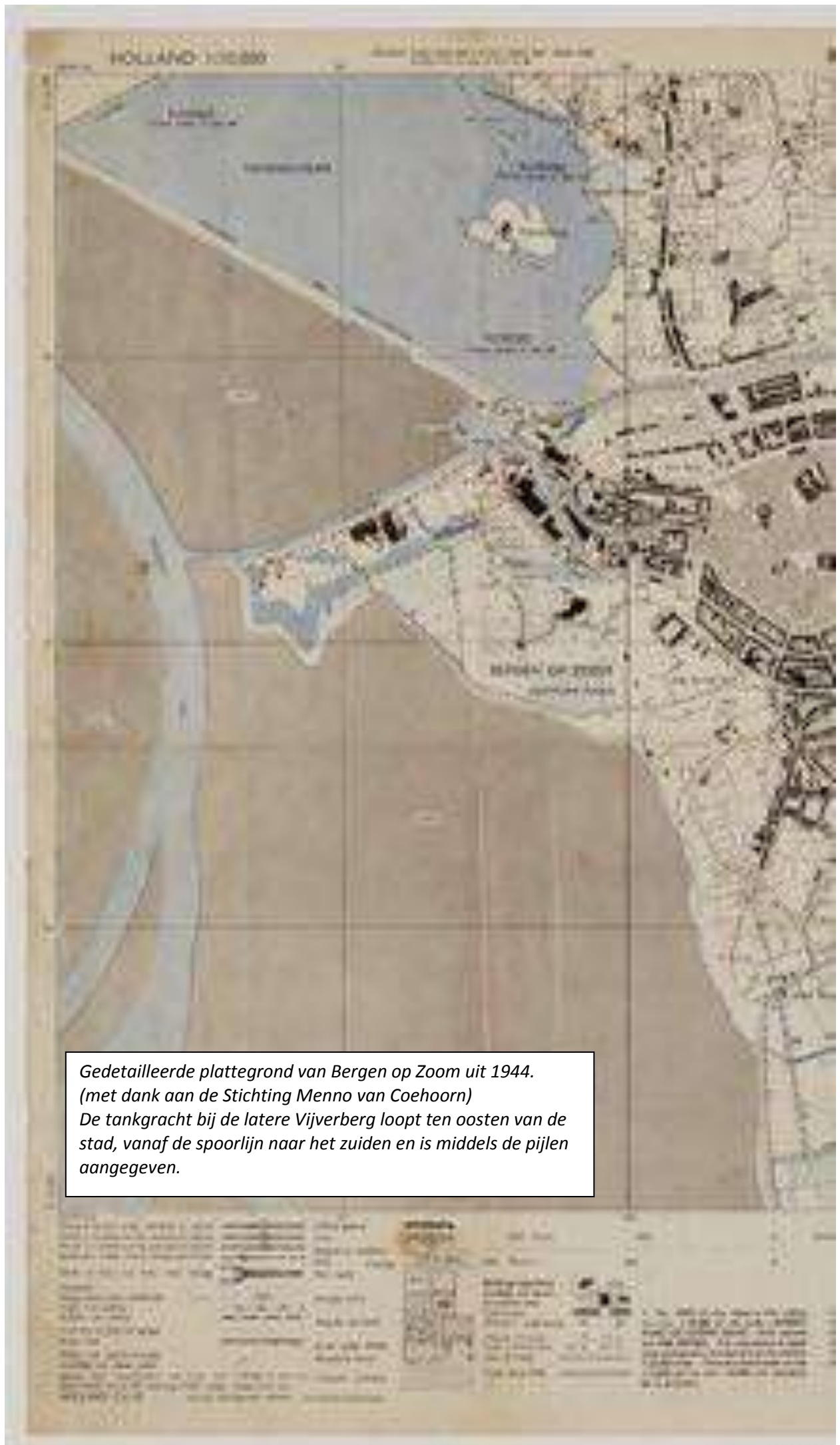
Clerinx brengt deze overblijfselen tot leven zodat de lezer deel wordt van een geschiedenis die overal nog tastbaar is. Met de praktische routebeschrijvingen kan iedereen een reis naar het verleden maken zonder te verdwalen.

In de tweede helft van het boek vertelt Herman Clerinx nauwgezet en op basis van de nieuwste wetenschappelijk inzichten het relaas van de Romeinen in onze streken, van voor de komst van Caesar tot na de val van Rome. Daarmee bevat het boek meteen een ideale inleiding over de Romeinen in de Benelux.

ISBN: 978 902 530 3693

€ 29,95

*Gedetailleerde plattegrond van Bergen op Zoom uit 1944.
(met dank aan de Stichting Menno van Coehoorn)
De tankgracht bij de latere Vijverberg loopt ten oosten van de stad, vanaf de spoorlijn naar het zuiden en is middels de pijlen aangegeven.*

TANKGRACHT DE VIJVERBERG

Tom van Eekelen

Voormalig tankgracht De Vijverberg

Foto: www.bunkerpictures.nl

Nu de woningen aan Vijverberg noord gesloopt worden is het voor mij altijd een moment na te gaan wat was er ter plaatse voor dat deze woningen begin jaren vijftig van de vorige eeuw werden gebouwd. Snel werd duidelijk dat de bebouwing aldaar bestond uit tuinderijen en bebouwing langs de Wouwsestraatweg. Naast dit gegeven was het interessant hoe de gracht aldaar is gekomen die er tot 1940 niet was. De gracht bleek een restant uit de tweede wereldoorlog te zijn waarbij de benaming tankgracht werd gebruikt.

De tankgrachten die Bergen op Zoom moesten behouden tegen invallers, zijn gegraven op last van de Duitse bezetter. We kennen twee lange tankgrachten die samen met de versperringsblokken langs de Zoom een verdedigingslinie rond Bergen op Zoom vormde. De tankgrachten liepen in het zuiden van de stad op de scheiding Nieuw Borgvliet (Schaliehoef) en Heimolen/ Kraaienberg en in het oosten van de spoorlijn bij de Wattweg richting Balsebaan. Tegenwoordig zijn deze tankgrachten allemaal geslecht, met uitzondering van het Vijverberg deel.

Dit artikel richt zich op het oostelijk deel van de tankgrachten en dan in het bijzonder op de Vijverberg. Want dit nu lieflijk uitzien water was in de tweede wereldoorlog een verdedigingsmiddel om het grote rollend

geschut tegen te houden. De tankgracht werd in 1943 gegraven. In 2014 was het onderdeel van de revitalisering van de wijk Gageldonk West.

Dat graven had in 1943 grote gevolgen voor de buurt waar de tankgracht moest komen. Talloze huizen werden ontruimd en gesloopt. Met name het gehucht gelegen nabij de Bloemkool sinds 1797, bekend als 'het Ketelbaantje' moest het ontgelden. Maar ook bekende panden aan de Wouwsestraatweg, zoals het café van de Koning, kolenhandelaar fam. Maas, bloemisterij van de familie Dries en tuinderij Nuijten werden gesloopt.

Naast het tracé van de nog te graven gracht werd een rails aangelegd om de uit gegraven grond af te voeren door middel van duwwagons. Toen het graven begon, werden er grondkranen ingezet en honderden mensen met de schop die met name de zijkanten op gelijke schuimte af moesten werken. De gracht was 20 meter breed en 8 meter diep en de zijkanten werd onder 60 graden afgestoken. Daar de diepte overlast gaf van het grondwater, werden er pompen ingezet die voorkwamen dat het werk niet op de juiste manier uitgevoerd kon worden. Aangezien men uit de eerder gegraven tankgracht ter hoogte van de Wattweg de ervaring had dat de zijkanten van de gracht in konden storten door de waterdruk in combinatie met de diepte, besloot men aan de Vijverberg een versteviging toe te passen. Deze versteviging bestond uit betonnen schuttingsen van 3 meter hoog die tegen het talud op de bodem van de gracht werden geplaatst.

De Vijverberg is later gesplitst in zuid en noord en er is een grondlichaam aangebracht voor een weg richting Gageldonk oost. De diepte van de tankgracht is teruggebracht naar 3 meter. De naam Vijverberg is per raadsbesluit in 1947 genomen en is vermoedelijk overgenomen van de weg die loopt langs de hofvijver in Den Haag. In 1957 werden de eerste woningen aan de Vijverberg bewoond, die binnenkort dus weer gesloopt gaan worden om plaats te maken voor nieuwbouw.

ATLANTIKWALL, TANKGRACHTEN EN EEN TREURIGE GEBEURTENIS

Elvira Adriaansen (met dank aan Stephan Asselbergs)

De tankgracht op de Vijverberg maakte deel uit van de Atlantikwall; een 2685 kilometer lange verdedigingslinie langs de kust in de door Duitsland bezette gebieden ter voorkoming van een geallieerde invasie. De Atlantikwall liep vanuit Noorwegen via Denemarken, Duitsland, Nederland en België door Frankrijk tot aan de Spaanse grens. Het was geen aaneengesloten muur van verdedigingswerken, maar bestond onder andere uit bunkers, geschutopstellingen, mijnevelden en inundaties, maar ook tankversperringen zoals tankgrachten, tankmuren en tankvallen.

Een tankgracht is een diepe en brede, al dan niet met water gevulde, gracht met steile oevers die voor tanks moeilijk over te steken is. Een tankmuur (of tankwal) is meestal van beton gebouwd en dusdanig hoog en dik dat tanks deze niet kunnen passeren. Tankvallen zijn betonnen bouwwerken langs en over wegen die kunnen worden opgeblazen om de weg te versperren voor tanks.

Tankversperring bij De Zoom.

Foto: www.bunkersite.com

De verdedigingswerken waren geconcentreerd bij strategische punten als riviermondingen, zoals Hoek van Holland en IJmuiden. Tussen de verdedigingswerken werden op geruime afstand van elkaar verdedigingsposten gebouwd. De Atlantikwall was hierdoor een aaneenschakeling van verdedigingswerken, versperringen en geschut. De Atlantikwall is

nooit geheel voltooid. Na de geallieerde invasie in Normandië op 6 juni 1944 is de bouw grotendeels stilgelegd. In het najaar van 1944 speelden de verdedigingswerken van de Atlantikwall nog een rol bij de Duitse verdediging van de Westerschelde en de Strijd om Walcheren. Buiten de stranden van Normandië was Walcheren de enige plek waar de Atlantikwall door de geallieerden werd doorbroken.

Ook rond Bergen op Zoom werd een verdedigingslinie gecreëerd door de Duitsers. Over de tankgracht bij De Vijverberg kunt u lezen in voorgaand artikel van Tom van Eekelen. Een meer bekendere tankgracht is de tankversperring langs de Zoom. Deze bestaat uit op enige afstand van elkaar geplaatste blokkenbeton en had als doel het voorkomen dat tanks of andere voertuigen De Zoom over zouden steken. Waarschijnlijk is men al in 1942 begonnen met de aanleg van deze versperring.

Relatief onbekend is dat in 1943 ook de Augustapolder een tankgracht gegraven werd. Zo vermeld dhr. drs. G.A. Huijbrechts in zijn artikel 'Uit de geschiedenis van Bergen op Zoom I' in De Waterschans 2 van 1999 het volgende: *"In 1943 werd bij het graven van een tankgracht in de Augustapolder een bronzen hielbijn uit 1200 v Chr gevonden"*.

Ook dhr. P. Luyks besteedt aandacht aan deze tankgracht in zijn artikel 'Jeugdherinneringen aan de verdedigingslinie rond Bergen op Zoom' in De Waterschans 1 van 2005: *".....Vanaf de dijk van de Augustapolder werd een watergang gegraven naar Schaliehoef aan de rijksweg. Die oude boerderij Schaliehoef stond tussen de Brombeer en de kruising Heimolen-Fianestraat met de Antwerpsestraatweg;....."*

Eveneens omschrijft dhr. Luyks in dit artikel uitgebreid zijn gedetailleerde herinneringen aan de aanleg en het graafwerk van tankgracht De Vijverberg.

De tankgracht in de vallei van het water de Molenbeek, zuid van Bergen op Zoom. Men kijkt van de kustweg Bergen op Zoom - Hoogerheide af in de richting van de Schelde. Het huisje staat aan de spoorbaan naar Zeeland. Foto: www.beeldbankwo2.nl

Er wordt in het Bestemmingsplan Zuidelijke Stadsrand (2004, Gemeente Bergen op Zoom) beschreven:

"2.1.3 Conclusies archeologisch aandachtsgebied 3 'Langeweg - Nieuw Borgvliet'

Het derde archeologische aandachtsgebied omvat de flank van de Brabantse Wal, ten westen van Nieuw Borgvliet.

*Vroege bewoning is vanwege de grondslag zeer onwaarschijnlijk en ook als akker is het ongeschikt. De westelijke randzone tegen de polder heeft eveneens een lage archeologische verwachtingswaarde, vanwege het feit dat het veen verder oostwaarts doorloopt dan de huidige voet van de helling. De randzone is bijzonder nat, mede ten gevolge van kwelwater. De zuidelijke helling heeft bij nadere archeologische veldverkenning wel een vindplaats opgeleverd. Een mogelijk oude bewoningslaag ligt 1,25 tot 2 meter onder het maaiveld. Ten aanzien van **een in het gebied aanwezige tankval** is er geen aanleiding om hier een vervolgonderzoek uit te voeren. De vondst van een hielbij wijst op een bewoning in de buurt, maar het kan ook een rituele depositie in het veen zijn geweest."*

Tenslotte vermeldt het Algemeen Nederlands Persbureau in haar historisch archief nog een treurige gebeurtenis op 25 augustus 1944, welke vermoedelijk ook bij de tankgracht in de Augustapolder heeft plaatsgevonden. Dit bericht werd door ANP journalisten per telex naar afnemers gestuurd:

"3 kinderen verdronken.

BERGEN OP ZOOM 25 aug. -bij het spelen met een vlotje in een diepen waterloop nabij de vianenstraat op de grensscheiding tusschen bergen op zoom en woensdrecht zijn donderdagnmiddag drie kinderen te water geraakt en verdronken. het zijn de twee broertjes win en jam somers. resp. 7 en 12 jaar en de 6-jarige kees bartels. allen wonende heimolen aldaar."

Meer informatie:

www.forten-brabant.nl

www.bunkersite.lcbunkers.com

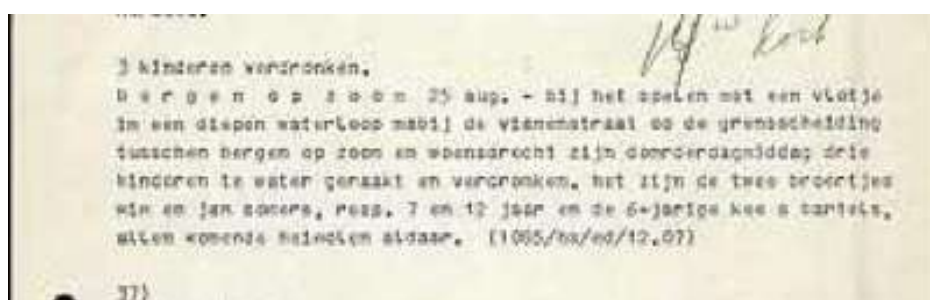
www.bunkersite.com

www.atlantikwall-museum.nl

www.beeldbankwo2.nl

www.anp.nl

De Waterschans 1-2005 en 1-1999

Bericht ANP historisch archief 25-8-1944

VAN DE BESTUURSTAFEL

Tentoonstellingsruimte

In 2015 vindt eindelijk het groot onderhoud/ de restauratie plaats van de Gevangenpoort. Na jarenlang gebruik van de Gevangenpoort als geregistreerd museum, heeft SIDS in november 2014 het gebouw volledig ontruimd. De vele – grote!- vitrines en andere tentoonstellingsmaterialen zijn naar beneden getakeld en gesjouwd en elders opgeslagen of in bruikleen ondergebracht.

Echter, bij de gemeente staan de plannen mbt de toekomst van de Gevangenpoort nog niet geheel vast. Het is dan ook nog niet zeker of SIDS in de toekomst haar tentoonstellingen in de Gevangenpoort zal inrichten.

Omdat tentoonstellingen een zeer belangrijk onderdeel zijn van de archeologische publieksfunctie die SIDS uitoefent, is het bestuur van SIDS daarom al geruime tijd met diverse partijen in overleg om zich te oriënteren op de mogelijkheden voor een nieuwe toekomstige tentoonstellingsruimte.

Vanwege een nieuwe – tijdelijke – expositie in Het Markiezenhof is daar in december eveneens de archeologische expositie 'Breekbaar Bergen' ontmanteld. Het Markiezenhof en het bestuur van SIDS voeren op dit moment besprekingen over de kansen die dit kan bieden voor een toekomstige archeologische tentoonstellingsruimte voor SIDS. Dit alles natuurlijk in goed overleg en goede samenwerking met de stadsarcheoloog Marco Vermunt.

Zodra er meer ontwikkelingen zijn, zullen wij u hierover informeren.

Externe cursussen/studiedagen

Erfgoed Brabant organiseert dit voorjaar diverse cursussen en studiedagen. Enkele voorbeelden van het aanbod zijn:

- 9 maart: studiemiddag Hoe betrek ik 'jongeren'?
- 20 april: studiemiddag Rondleiden

Voor meer informatie over de inhoud van deze cursussen en studiedagen, maar ook over de kosten en wijze van aanmelden kunt u terecht op www.erfgoedbrabant.nl/aanbod

SIDS cursussen

Komend voorjaar staan een aantal SIDS cursussen in de planning. Helaas zijn op dit moment nog geen exacte data, tijden en kosten beschikbaar, maar wij willen u toch alvast een vooraankondiging geven:

Cursus veldkartering

Veldkartering is het systematisch onderzoeken van een braakliggend terrein op de aanwezigheid van archeologische oppervlaktevondsten. We zullen dus niet daadwerkelijk gaan graven. Tijdens deze eendaagse cursus veldkartering ontvangt u eerst inhoudelijke informatie en instructie op het Gemeentelijk Archeologisch Depot. Vervolgens vertrekken we naar een locatie in de omgeving, alwaar we de geleerde theorie in de praktijk kunnen brengen.

Cursus Rondleiden in het Gemeentelijk Archeologisch Depot

Tijdens deze cursus wordt het proces van archeologische vondstverwerking uitgelegd (oa wassen, puzzelen en beschrijven) en ontvangt u uitleg over de diverse ruimtes en hun functie in het depot. Natuurlijk komen ook verschillende vondsten uitgebreid aan bod. Na afloop van deze cursus kunt u zelfstandig een groep bezoekers (kinderen en volwassenen) rondleiden in het depot.

Beide cursussen worden – natuurlijk- georganiseerd in samenwerking met stadsarcheoloog Marco Vermunt.

Indien u bij voorbaat al interesse heeft in één of in beide cursussen, dan kunt u zichzelf aanmelden bij Elvira Adriaansen:

scherminckel@home.nl

VOOR UW AGENDA

Wijk bij Duurstede, t/m maart 2015

Wind in de zeilen. Handelscheepvaart in de Vroege Middeleeuwen.

De bewoners van Nederland staan bekend om hun handelsgeest. Handel en scheepvaart vormen dan

ook een onverbreekelijk deel van ons erfgoed. In de Gouden Eeuw bevoeren onze handelsschepen de wereldzeeën, maar het was niet voor het eerst dat onze gewesten een vooraanstaande plaats in het handelsverkeer innamen. Want de bewoners van onze kuststreek trokken er al in de vroege middeleeuwen op uit om in den vreemde handel te drijven.

In het handelsverkeer speelde het vervoer van goederen over water een wezenlijke rol. Zonder schepen was handel nauwelijks denkbaar. Door de verre handel ontstonden er handelsroutes die gevormd werden door waterwegen, zoals kustwateren, rivieren en meren. Ze verbonden de verschillende handelsplaatsen met elkaar. Daarvan was Dorestad de belangrijkste.

Op de tentoonstelling zijn de vier belangrijkste scheepstypen gepresenteerd.

Info:

www.museumdorestad.nl

Leiden, t/m 10 mei 2015

Carthago

Carthago werd rond de negende eeuw v.Chr. gesticht door de Feniciërs. Na de verovering door de Romeinen groeide de plaats zo'n tweeduizend jaar geleden uit tot derde stad van het Romeinse rijk. Carthago lag aan de kust van het huidige Tunesië. Het was eeuwenlang een van de spraakmakendste handels- en havensteden van de oudheid. Nooit eerder was in Nederland een grote tentoonstelling over Carthago te zien. De komst van vele topstukken uit o.a. Tunesische musea, het Louvre en het British Museum

maken een grote overzichtstentoonstelling mogelijk. De voorwerpen worden gepresenteerd in een mediterrane decor van de antieke haven en de stadsruïnes

Blikvangers in de tentoonstelling zijn

onder andere kleurrijke mozaïeken, marmeren en bronzen sculpturen, grafmonumenten, juwelen, glaswerk en de opgedoken kostbaarheden uit een scheepswrak. In de expositiezalen wordt de fascinerende en veelbewogen geschiedenis van de stad verbeeld door historische en mythische Carthagers, koningin Dido, de Trojaanse held Aeneas, krijgshoofd Hannibal, keizer Augustus en kerkvader Augustinus. Hun verhalen beginnen bij de stichting van Carthago in de negende eeuw v.Chr., gevolgd door de verwoesting en wederopbouw door de Romeinen. Vanaf de zevende eeuw na Chr. raakte de stad langzaam in de vergetelheid. Pas in de vroege negentiende eeuw werden Carthago's ruïnes herontdekt.

Info:

www.rmo.nl/carthago

Middelburg, zat. 14 maart (10.00-18.00 uur)

Zeeuwse Amateur Archeologen Dag (ZAAD)

Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ) organiseert op zaterdag 14 maart de jaarlijkse Zeeuwse Amateur Archeologen Dag (ZAAD). Inzet en enthousiasme van vrijwilligers in de archeologie hebben zowel in het heden als in het verleden tot belangrijke archeologische ontdekkingen en resultaten geleid.

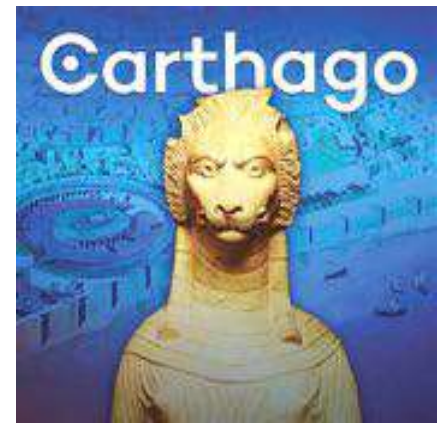
Dit jaar belicht ZAAD dan ook vooral resultaten van recent onderzoek in Zeeland door vrijwilligers en jonge archeologen.

Info: www.scez.nl

Ook enkele bestuursleden van SIDS zullen naar de ZAAD gaan. Wilt u met ons mee? U kunt zichzelf aanmelden bij Elvira Adriaansen:

scherminckel@home.nl

(aanmelden kan tot 6 maart)

Woerden, t/m 8 maart 2015

Schitterend Romeins. Schatkamer van de mooiste archeologische vondsten uit Woerden

Op de plek waar Woerden nu ligt, lag ooit het Romeinse *castellum Laurium*. Deze legerplaats bewaakte de noordelijke grens van het Romeinse Rijn en werd waarschijnlijk rond de jaren 40 na Chr. Gebouwd. Rondom het *castellum* groeide ook een handelsnederzetting, de zogenaamde *vicus*. De schatkamer in de tentoonstelling *Schitterend Romeins* laat zowel militaire vondsten zien, als persoonlijke en luxe objecten van de bewoners van de *vicus*. Veel van de objecten waren tot nu toe verborgen in privécollecties. Het hoogtepunt in de schatkamer is echter de Romeinse paradehelm.

De helm werd in 1999 gevonden tijdens het uitbaggeren van de Singel. Na berging bleek het te gaan om een helm van messing uit de tweede tot derde eeuw na Chr. Het dunne materiaal en de prachtig versierde kam met de kop van een adelaar wijzen erop dat hij alleen is gebruikt voor oefeningen en parades. De vogel heeft een mooi uitgewerkt verenkleed en zwarte kraalogen van glaspasta. In het uiteinde van de snavel zit een gat waardoor waarschijnlijk een ring met een sierelement heeft gehangen. Nu hij gerestaureerd is, vormt de helm een archeologisch topstuk waarvan in Europa nauwelijks vergelijkbare exemplaren bekend zijn.

Info:

www.stadsmuseumwoerden.nl

Castricum, t/m 15 mei 2015

Ontdek de Archeologie van Noord-Holland

Huis van Hilde is het archeologiecentrum en archeologisch depot van de Provincie Noord-Holland.

In het hart van Huis van Hilde is een tentoonstelling te zien over de archeologie en de bewoningsgeschiedenis van Noord-Holland. Je staat letterlijk oog in oog met mensen uit het verleden wanneer je de 14 uitzonderlijke mensfiguren uit verschillende periodes ontmoet; Hilde uit Castricum, Cees de Steentijdman, de Alkmaarse vrouw Brecht, Willem en Hillegonda van Brederode en vele anderen. Archeologen groeven hun skeletten op uit de Noord-Hollandse bodem. Met forensische technieken zijn van een aantal de gezichten gereconstrueerd.

De kleding is op originele wijze nagemaakt.

Meer dan duizend prachtige vondsten van de Prehistorie tot de Nieuwe Tijd illustreren de archeologische rijkdom van dit gebied. Sieraden, amuletten, wapens, gereedschap, maar ook kook- en eetgerei zijn gegroepeerd rond de mensfiguren waar ze bij horen. Er zijn ook topstukken, zoals de kano's uit de Wieringermeer (3300 v.Chr.) en Uitgeest (600 v.Chr.), de vroegmiddeleeuwse waterput uit Uitgeest en stenen sarcofagen uit de 12de eeuw. Samen vertellen ze het verhaal van hoe mensen vroeger leefden in Noord-Holland. Films en multimedia-presentaties brengen het landschap, de tijdsperiodes en de opgravingen in beeld. Vanuit de vaste tentoonstelling is er een doorkijkje naar het depot, waar nog eens 10.000 dozen met 2 miljoen archeologische vondsten worden bewaard.

Info:

www.huisvanhilde.nl

Nijmegen, 21 maart t/m 21 juni 2015

Van hun voetstuk. Romeinse beelden opnieuw ontdekt

In deze expositie staan honderden restanten van levensgrote bronzen beelden centraal, gevonden langs de noordgrens van het Romeinse Rijk. De tentoonstelling vloeit voort uit een grootschalig internationaal onderzoek. 'Van hun voetstuk' laat onder andere de verborgen en imposante pracht van de bronzen beelden zien en de destructie die later volgde.

De bijzonder vormgegeven tentoonstelling bevat een aantal verhaallijnen. Er wordt uitgebreid aandacht besteed aan het antieke productieproces en de technieken die Romeinse handwerkslieden hanteerden. Daarnaast laat 'Van hun voetstuk' de beelden in hun alledaagse context van toen (marktplein, legerkamp, tempel, elitewoning) zien. Door middel van reconstructies en sprekende voorbeelden maakt de bezoeker kennis met enkele veelvoorkomende beeldtypes, van elegante godinnen tot indrukwekkende generaals.

Eén van de topstukken in de tentoonstelling is een bijna twee meter hoog beeld van keizerin Agrippina dat in Herculaneum is gevonden. Het is vrijwel intact overgeleverd en is daarmee één van de weinige complete grote Romeinse bronzen beelden in de wereld. Een ander bijzonder object is de kop van de zogenaamde godin 'Rosmerta': een vrouwenhoofd gevonden in een waterput bij een Mercuriusheilgdom vlakbij Mainz.

Info:

www.museumhetvalkhof.nl

Groningen, t/m sept 2015

Verborgen verhalen. Waarom archeologen bewaren

Waarom bewaren archeologen wat ze opgraven? 14 studenten archeologie presenteren in samenwerking met het Universiteitsmuseum een aantal antwoorden op deze vragen.

Onder begeleiding van twee docenten zochten zij in de vier collecties van het *Groninger Instituut voor Archeologie* naar aansprekende objecten en verhalen. Deze verhalen vertellen over bewaren, onderwijs en onderzoek. Archeologen bewaren nog steeds, maar wel anders dan vroeger. Wat kunnen we leren van oude objecten en welke nieuwe gegevens brengen ze nog steeds voort? Nieuwe onderzoekstechnieken worden uitgelegd aan de hand van voorbeelden uit de praktijk.

Info:

www.rug.nl/science-and-society/university-museum/

COLOFON

Nieuwsbrief Archeologie en Monumenten Bergen op Zoom is een uitgave van de **Stichting In den Scherminckel** te Bergen op Zoom.

Redactie-adres

scherminckel@home.nl

Pater Dehonlaan 150, 4615DB Bergen op Zoom

Bestuur SIDS

Stephan Asselbergs (voorzitter)

Elvira Adriaansen (secretaris)

Frans Heezius (penningmeester/ledenadministr.)

Bas Schot

-vacature-

scherminckel@home.nl

www.scherminckel.nl

Adres Gemeentelijk Archeologisch Depot:
Wassenaarstraat 59, 4611 BT Bergen op Zoom,
tel. 0164 – 247138

© Copyright 2015

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of welke andere wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de Stichting In den Scherminckel